
Commentaar en discussie De praktische instelling van Bovenkerk

R.W.M. Geerts

In de sociologische Gids van februari j.l. (80/1) geeft F. Bovenkerk een korte beschouwing over wat hij noemt 'het commerciële sociaal-wetenschappelijke onderzoekswezen in Nederland'. Omdat dit gebeurt naar aanleiding van het ITS-rapport 'Doolplein: woonwagenbewoners contra beleid', ligt het voor de hand dat ik als auteur van dit rapport hierop reageer.

Daarbij doet zich echter een probleem voor, dat wordt veroorzaakt door de grote verscheidenheid en het grote aantal onderwerpen dat Bovenkerk in vier bladzijden probeert te behandelen. Immers er wordt gesproken over de nadelen van survey-onderzoek als type van onderzoek, van enquêtering als methode van dataverzameling, over opdracht-onderzoek, over markt- en opinie-onderzoek-bureaus, over het Instituut voor Toegepaste Sociologie, welk instituut hij tot voornoemde bureaus rekent, over de problemen van onderzoek bij kulturele minderheden en mede in verband daarmee over een ITS-onderzoek onder woonwagenbewoners. Dit is dan nog niet eens een uitputtende opsomming. Als je al deze problemen wilt behandelen in vier bladzijden, dan kan het niet anders of zo'n betoog verzandt in ongenueanceerdheid. Dat dit ook gebeurd is, betreur ik ten eerste omdat een aantal onderwerpen dat Bovenkerk aansnijdt uiterst belangrijk is en meer verdient dan een oppervlakkige benadering. Ik zal mij vooral beperken tot één van deze onderwerpen, waar Bovenkerk niet zozeer expliciet als wel impliciet aandacht aan besteed, te weten de kwaliteit van onderzoek.

Gebreken van een bepaald type van onderzoek en een bepaalde methode van dataverzameling laten zich alleen vaststellen in relatie met de in het onderzoek gewenste informatie. Ik ben van mening, dat op basis van het doel waartoe een onderzoek wordt ingesteld en de onderzoeksvraag de onderzoeksmethoden moeten worden gekozen. Soms moet je echter wat water in de wijn doen. Zeker in het opdracht-onderzoek word je nogal eens gekonfronteerd met praktische beperkingen in met name tijd en geld. Ook kan het voorkomen dat een opdrachtgever een uitgesproken voorkeur heeft voor een bepaalde methodiek, of dat er bij de opdrachtgever of de begeleidingskommissie van het onderzoek

verdeeldheid bestaat over de onderzoeksvragen, waardoor nauwelijks een adekwate methode, althans voor alle vragen, gevonden kan worden. Als onderzoeker wordt je dan gesteld voor de keus of gegeven de onderzoeksvragen in relatie tot de beperkingen onderzoek nog wel mogelijk en/of zinvol is. Dit soort problemen wordt nergens door Bovenkerk genoemd.

Hieruit mag worden afgeleid dat de waarde van de gehanteerde onderzoeksmethodieken, alleen bepaald kan worden door de andere aspecten zoals onderzoeksvraag, doel en praktische beperkingen, bij de beoordeling te betrekken. Als we al die andere aspecten buiten beschouwing laten krijg je een methodenstrijd, die in het luchtledige gevoerd wordt.

Bovenkerk heeft in zijn artikel in zoverre gelijk dat van een goed onderbouwde afweging bij de keuze van onderzoeksmethodieken bij veel sociologen (dus ook op het ITS) in het verleden vaak nauwelijks sprake is geweest. Te vaak en te snel is gegrepen naar het survey-achtige type van onderzoek met de enquête als dataverzamelingsinstrument. Op mogelijke nadelen hieraan verbonden zal ik verder niet ingaan. Anderen hebben dit al uitgebreid gedaan.

Deze wellicht soms al te gemakkelijke keuze van sommigen voor een representatieve steekproef met als dataverzamelingsinstrument de enquête kent echter ook nog andere oorzaken dan bovengenoemde.

Zo is er de noodzaak van controleerbaarheid van de onderzoeker, met name voor wat betreft de wijze waarop hij tot zijn resultaten is gekomen. Bij een aantal onderzoeksmethodieken vormt deze controleerbaarheid vaak een groot probleem. Voor het begrijpen van de door Bovenkerk terecht gekonstateerde standvastigheid (maar beslist geen alleenheerschappij) van het survey in het opdrachtonderzoek, is een tweede verklaring eveneens van belang. Geregeld komt het voor dat een opdrachtgever geïnteresseerd is in representatieve gegevens. Bij de met het opdrachtonderzoek rechtstreeks gegeven beperkingen in tijd en geld, vormen de eisen van representativiteit en diepgang binnen een onderzoek een vaak onoverbrugbaar dilemma. In die gevallen moet men kiezen tussen òf representativiteit met het risico van oppervlakkigheid òf diepgaander informatie met een risico van een beperkte geldingskracht, gegeven uiteraard een positief antwoord op de vraag of onderzoek dan nog wel zinvol en/of mogelijk is.

Zeer terecht echter is er in de afgelopen tijd tegen dit vermeende alleenrecht van het survey-onderzoek en de enquêtering als sociologische onderzoeksmethode protest aangetekend. Als resultaat daarvan gaan steeds meer onderzoekers ertoe over (dus ook binnen het ITS) andere onderzoeksmethodieken, eventueel in combinatie met de traditionele aan te wenden. Uit bovenstaande mag gekonkludeerd worden dat wellicht veel onderzoekers te gemakkelijk terugvallen op de hun vertrouwde methodieken, maar dit geldt zeker niet alleen voor de meer 'kwan-

titatief-georiënteerde' sociale wetenschappers.

In het voorgaande heb ik proberen duidelijk te maken dat de keuze voor een of meerdere onderzoeksmethoden bepaald wordt door onder meer het onderzoeksdoel, de onderzoeksvragen, problemen van meer praktische aard als tijd en geld, de noodzaak tot controleerbaarheid van de gegevens en de voorkeur van onderzoekers, opdrachtgevers en belangengroepen. Daarbij heb ik gesteld dat steeds meer onderzoekers ertoe over gaan andere dan alleen survey-achtige onderzoeksmethoden in hun onderzoekingen te hanteren. Daarom vind ik het merkwaardig dat Bovenkerk aanleiding tot zijn discussiebijdrage vindt in een project dat volgens mij een voorbeeld van juist deze ontwikkeling mag worden genoemd. Immers in het Doolplein-onderzoek zijn in totaal vier onderzoeksmethoden gebruikt, te weten desk-research, enquêtering, open gesprekken en (participerende) observatie. Uit het artikel van Bovenkerk blijkt dit nergens; halsstarrig blijft hij alleen de enquête bespreken en doet alsof de beperkte periode van (participerende) observatie alleen van belang was om de bijlage vol te krijgen.

Alvorens echter hier verder op in te gaan lijkt het zinvol de achtergronden van dit onderzoek wat nader te duiden. Het konflikt tussen woonwagenbewoners en beleidvoerders was namelijk dusdanig uit de hand gelopen dat niet anders meer dan met fysiek geweld op elkaar gereageerd werd. Deze escalatie kwam met name voort uit het feit dat de beleidvoerders niet geloofden dat de akties van de woonwagenbewoners voor het behoud van een groot centrum werden gedragen door de overgrote meerderheid van het Doolplein. Tussen de konfliktpartijen werd toen afgesproken dat dit nader onderzocht zou gaan worden door een instituut dat geheel buiten het konflikt stond. In het overleg over de opdrachtverlening is door de onderzoeker geëist dat de konfliktterende partijen in gelijke mate invloed konden uitoefenen op opzet en inhoud van het onderzoek. Bovendien is bedongen dat de resultaten bepalend zouden zijn voor de stellingname van de betrokken partijen terzake. Naast de behoefte van beide partijen aan kwantitatieve gegevens (een soort van uitgebreid referendum), wilden met name de beleidvoerders ook informatie betreffende de motieven van woonwagenbewoners om al dan niet bij elkaar te blijven en konkrete beleidsadviezen op basis waarvan men uit het konflikt zou kunnen geraken.

Beide partijen wilden het onderzoek liever vandaag dan morgen afgerond zien (slechts een 30 dagen stonden de onderzoeker in totaal ter beschikking), er ieder voor zich op rekenend dat de resultaten in een voor hen gunstige zin zouden uitpakken! Het zal duidelijk zijn dat een dergelijk verschil in verwachtingen en daaruit voortkomende pogingen tot beïnvloeding van het onderzoek de onderzoeker in een moeilijke positie stelt. Uiteraard hebben wij ons op dat moment afgevraagd of het wel zinvol was een opdracht onder deze kondities te aanvaar-

den. Immers de beperking in de tijd, waarbinnen het onderzoek moest worden afgerond en de gespannen situatie, waarbinnen het werd verricht, zouden ongetwijfeld hun neerslag hebben op de onderzoeksresultaten. Wij hebben toch gemeend het te moeten doen, (met op meerdere plaatsen in het rapport een duidelijke vermelding van de beperkingen van het onderzoek), al was het alleen maar omdat het instellen van een dergelijk onderzoek met al zijn eventuele beperkingen zou kunnen betekenen dat het konflikt zonder verder geweld tot een voor alle partijen min of meer bevredigend einde gebracht kon worden. Dit is inderdaad ook in grote lijnen gebeurd. Het valt op dat over dit konfliktoplossend karakter van het onderzoek door Bovenkerk niet gesproken wordt. Tevens verzuimt hij te vermelden dat de beperkingen van het onderzoek in het rapport zelf duidelijk zijn vermeld.

Als het dan gaat om de keuze van de onderzoeksmethodieken: allereerst is, om het konflikt te kunnen begrijpen en beter beleidsadviezen te kunnen geven, de historische achtergrond van het konflikt bestudeerd. Zowel het aspekt van het overheidsbeleid op de verschillende niveaus als de reacties van de woonwagenbevolking daarop zijn hierin betrokken.

Vervolgens: indien het de vraag is hoeveel mensen bij elkaar willen blijven, dan zul je moeten tellen, hoe vervelend sommige sociologen dit ook vinden. Daarvoor is de enquête gebruikt, waarbij tevens werd geprobeerd de sterkte van deze wens nader te bepalen. De vragenlijst daarvoor is met enkele woonwagenbewoners en deskundigen op het gebied van de huisvesting van woonwagenbewoners doorgesproken, dit in tegenstelling tot wat Bovenkerk veronderstelt.

Om meer zicht te krijgen, gegeven de bovenvermelde beperkingen, op de motieven en achtergronden van de in het rapport onderscheiden wensen zijn met 19 huishoudens (op een populatie van 66 huishoudens) volledig open gesprekken gevoerd.

Tenslotte heb ik een drietal dagen op het kamp gewoond. Binnen het kader van de mij ter beschikking staande dagen was het helaas niet mogelijk langer te blijven.

Afsluitend konkludeer ik dat onze keuze van onderzoeksmethodieken gefundeerd was en gegeven de kontekst gerechtvaardigd. Een onderzoek, waarop Bovenkerk doelt, is in dit soort van situaties onmogelijk uitvoerbaar. Immers ik zie Bovenkerk al participierend observerend een jaar in zijn woonwaggen zitten om de van hem en mij 'afwijkende wijze van levensvoering' van woonwagenbewoners grondig te bestuderen en na een jaar eens te gaan onderzoeken hoe hij op basis van die kennis een bijdrage kan leveren aan de oplossing van het konflikt. Het risico is dan niet denkbeeldig dat ondertussen het kamp al na enkele maanden door de Mobiele Eenheid leeggevaagd is en de woonwagenbewoners naar andere centra zijn gedeporteerd (zoals in het verleden vaker is voorgekomen). Voorwaar, niet iedere onderzoeker is even praktisch ingesteld.